

Sahne

Tiyatroyu aldatan bir oyun:

«**KELEPÇE**»

Hilmi KURTULUŞ

Yazan : Refik ERDURAN

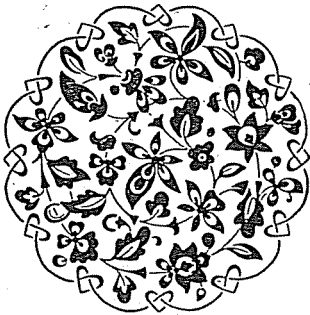
Sahneye Koyan : Engin CEZZAR

Dekor : Metin DENİZ

Oynayanlar : Ali Poyrazoğlu, Gülriz Sûruri,
Engin Cezzar, Zeki Dinçsoy...
(Cezzar'lar topluluğu Fatih
Tiyatrosu)

Cezzar'lar Tiyatro topluluğunun telif oyunları repertuarlarına almak arzusu ve bu arzunun ısrar haline gelişi, yarınki Türk Tiyatrosunun doruğa ulaşmasını isteyenlerce bir minnet duygusuyla karşılanmıştı. Ama, inançların çok kolay ve birden yıkıldığı bir memlekette, Türkiye'de bu inancın da kısa zamanda yıkıldığı görüldü. Yönetici ve oyuncu Engin Cezzar bir büyük dönüşle tiyatrodan ayrılmış, bir kör labirentin içinde bo-calamağa başlamıştı. Seçtiği eserler ucuzdu, sundandı, güçsüzdü, hiç biri tiyatro değildi. Bu gün, bir reklâm furusu, belli ve yapma bir acelecilik içinde son kozunu oynamakta «KELEPÇE».

«Kelepçe» bir tiyatro eseri midir? Bu durumuyla bu soruya evet diyebilmek imkânsızdır. Giraudoux'un deyimiyle «Manevi ve artistik eğitimin» olması gereken tiyatroyu bir kenara bırakalım, en ilkel anlamıyla tiyatro eserinin temeli olan «Karakterlerin sallantıda» olduğu, hatta çoğu zaman bir çirkin replik veya espri uğruna harcanarak büsbütün yok edildiği, bölük bölük anılar panoraması hiç bir zaman bir tiyatro eseri olamaz. Kaldı ki, tiyatro eserlerinin dayandığı temel karakterlerin sağlamlığı ve güven verici oluşu yanında, dil'dir. Tiyatro yazarının, dilini bir kuyumcu titizliği ve kuşkusu içinde işlemesi gerekir. Dil, tiyatro eserinin can damarı ve vaz geçilmez unsurudur. Bir Millet'in dili: roman, hikâye ve şürden çok tiyatrodan yaratılıp geliştirilir. Kısır dillerin tiyatrosu yoktur ve tiyatrodan bayağılaşan dil ancak, köksüz, kültürsüz milletlerin dilidir. Bu

bakımdan bir tiyatro yazarı, bağlı olduğu milletin diline gelişi güzel tasarruf edemez. Ne yazık ki: (Kelepçe) de maksatlı bir şekilde Türk dili seviyesizleştirilmeğe, bayağı, bir kısırlık içinde yavanlaştırılmağa götürülmek istendiği açıkça görülmektedir.

Ayrıca, zaman ve mekân bakımından da (Kelepçe) tiyatro eseri hüviyetini yitiriyor. Gerçi modern tiyatro, zaman ve mekân anlayışını yıkmıştır. Ama bu, hiç bir zaman, zamanın ve mekânın karikatürize edilmesi gereğini doğurmaz. Tiyatronun tahammül edemediği şey, tiyatronun alaya alınmasıdır. Bir köşk'te başlayan oyun hapishaneye, oradan gazinoya, oradan tekrar bir eve ve sonra sarp kayalıklara atılarken zaman, geri plânda bir şaşkın ışık bocalamasıyla dolaşüyor. Bütün bunlar (Kelepçe) yi bir tiyatro eseri değerinden alıp, başarısız ve noksan bir orta younu hüviyetine doğru itiyor. Hatta yer yer, orta oyunlarının tekniğini (Kelepçe) de boş yere arandığı bile oluyor.

Cezzar'ların Fatih Tiyatrosunda lânse ettikleri oyun yazarı Rerik Erduran muayyen bazı kabiliyetleri olan bir kişi, bir ismarlama yazardır. Bunda en büyük görev tiyatrolarımıza düşüyor. Yazdığı kötü piyesleri tiyatrolarımız oynamazlarsa eğer, Erduran ya vaz geçer oyun yazmaktan, ya da gayret edip günün birinde gerçekten tiyatro yazarı olur.. Erduran'ın oyunlarından ilk gördüğümüz «Deli» az bir ara ile de «Karayâr» ı görmüştük. Bunları, (Uçurtmanın zinciri, Kartal Tekmesi) takip etti. Şimdi bu yazarın (Kelepçe) siyle karşı karşıyayız... Erduran bu piyesleri için (Her biri marksist beyannâme) demektedir. Muayyen bazı sebeplerle solculuğa özenen ve onu moda haline getirmeye çalışan Erduran lüks meskenleri, sıcak salonlarında kırılarak benim piyeslerim (Bir marksist beyannâme) dir demesi şaşılacak şey... «Deli» Bir marksist beyannâme, «Bir kilo namus» marksist beyannâme, «Ayı masalı» bir marksist beyannâme, «Direkler arası» marksist bir beyannâme ha... hadi oradan...

Kelepçe'nin konusuna gelince : kurulu düzenin mânasızlığı, sathî ilişkilerin toplum ruhuna işlediği ve herşeyin başlarken bittiği; bu anlamsızlığa bir çözüm bulunamadığı, bulunamayacağı... Kişileri Beckett'in kişileri gibi dış görünüşte topluma uyan, ama ruhen yalnız hiç bir zaman gelmeyeceğini bile bile bir kurtarcının (Godot) gelmesini bekleyen, ona ümit bağlayan insanların çırpmışları... Ve sonra işlemiyen adâlet çarklarının dişlileri arasında sıkışıp kalmış yaşantılar. Final (netice) de iyiye, güzele çatarak yaşama arklarımızı tıkayabilme çabası... Çorak toprak yaratma sevdası.

Oyunun kişilerine gelince : Yerli malı İrma da Gülriz Süruri, Vatan kurtaran bir aydın yazar da Ali Poyrazoğlu, Halkı temsil eden de Engiz Cezzar ifadelendirdikleri yaşantıların bir heves karakteri mi? Yoksa bir his istismarcısı mı idi... Bilemediklerinden hissedilir şekilde bocaladılar.

GERÇEKTEN HİKÂYE : Bir ekim günü, yağmur ve soğuğa rağmen, Özel Fatih Tiyatrosu'nun salonu sıcaktı... Ve boştu. Gişe açıktı ve gişenin camında aylık biletlerin satışa çıkarıldıkları yazılıydı.

Türk Tiyatro San'atına büyük darbe vuran «KELEPÇE» adlı oyunun bir sahnesinde his istismarcılarını ifadelendirenler toplu halde....!

Bugünkü Türk Tiyatrosu ve Özel Sahnelerimiz

Tiyatrolar seyircilerini, gerçek tiyatro ile doyurmak zorundadırlar. Hele bizde, iddia edildiği gibi, geri kalmış bir memleket vasfı yapıştırılan Türkiye'de, tiyatroların ilk ödevi budur. Karagöz, orta oyunu, meddah ve çok ilkel tiyatroların çekirdeği olan düğün-dernek oyunlarının hâla temaşa alanında hüküm sürdüğü Anadolu'nun birçok yerlerinde bir varyet topluluğu sanıldığı ve bu yüzden hor görüldüğü düşünülecek olursa, temsil olunacak eserlerin, ne dereceye kadar gerçek tiyatro örnekleri olması gerekeceği ve tiyatroların yerine getirmek zorunda oldukları ödevlerinin ne derece zor olacağı kendiliğinden ortaya çıkarılır.

Özel tiyatroların, yaşamakla yok olmak çizgisi üzerindeki savaşı kazanabilmek için, küçük ya da sırasına göre büyük tâvizler vermesi belki şarttır. Sırasına hiç de tiyatro olmıyan bir oyunu, anlayışlarını fedâ pâhâsına oynamak zorunda kalmaları da tabii-

İdir. Ancak böyle hallerde büyük iddialarla ortaya çıkmamaları, tãvizleri ve acı fedakãrlıklarını bilerek ve düşünerek, gerçek yüzlerini de açıklamalıdır. Sahneye koydukları oyunların tiyatroya ile uzaktan yakından pek az ilgisi olduğunu bildikleri halde büyük iddialarla seyirciyi çelmelemeleri affedilemez. O zaman, yerine getirilmeyen bir ödevin hüznünün yanısında, tiyatro san'atına bile bile kastetmek gibi bir cinayet çıkar ortaya.

Bu durumu, bu kötü çirkin gerekliliği ortadan kaldırmak için, Özel tiyatroların iddia edildiği gibi, paraca desteklenmesi mi lâzımdır? Önce bizim, bu düşüncede olmadığımızı belirtmemiz gerekiyor. Paraca desteklenmekten kasıt devlet ya da bir devlet kuruluşu yahud da bir mahalli idare olduğunu kabul ederek, bu düşünceyi tutmuyoruz. Özel bir tiyatro, gücüne ve san'at zevkine güvenen, seyirci-oyuncu ilişkilerinin alternatifini en ince hassasiyetine kadar bilen, biraz da hürriyetini seven kişilerin grubu olduğuna göre herhangi maddi bir bağ, önceden bunların yıkımı olacaktır. Bunun yerine, her zaman ve her yerde, tiyatroya geleni etkileyecek nitelikte olan eserleri seçmek ve eserlerdeki san'at heyecanını ve bütün plâstığı kendi ruh süzgecinden geçirip sahneden salona aktarmak seçilmesi gereken en iyi yol olmalıdır.

İyi eser, gerçek tiyatro iyi oyuncular ve usta bir rejisörün elinde her zaman salonun sevgisini toplar ve o salonun, dış hayattaki izlemine devam ettirir. Sağma ve şarlatan Breith'i tutanlar, Breith'in yüzünü döndüğü Çin Tiyatrosunda, Çinlilerin şu sözünü de unutmamalıdır: «Mükemmel bir ustalık, eğer ruh da varsa, bir şaheser yaratabilir...»

Devlet ya da Belediye tiyatroları gibi, bağlı olduğu kuruluşlardan para yardımı görmemeleri halinde Özel tiyatroların yaşama imkânının bırakılmıyacağını, böylece Türk tiyatrosunun yarımın olamayacağı gibi müphem tehlikelerden dem vurmak o kadar çürük ve temelsiz. Çünkü Türkiye için Tiyatronun yarım demek, Türk kültürünün de yarım demek olacak; cemiyette yerleşik medeniyetin en ilkel icabı olan bir arada iyiye ve güzele doğru kalkınmanın bir atlama taşı niteliğiyle önemli bir yer tutacaktır. Ama, yarımın hazırlanması bugüne bağlıdır; bugünü olmayan bir şeyin yarımından bahsedilemez. Önce, tiyatronun, bizdeki bugünü tartışılmalıdır. Ve tartışılırken de, her halde, paradan önce, nasıl bir tiyatro kastedildiğinin, daha doğrusu tiyatro anlayışımızın ne olduğunu, kesin çizgilerle belirtilmesi gerekir. Büyüklü küçüklü on-onbeş özel tiyatro bir-ikisi ayrı tutulursa, henüz gerçek yüzlerini gösterememişler ve iddialarına rağmen tiyatro dendiği zaman ne anlaşılacak gerektiğini henüz ortaya koyamamışlarken, veya tiyatro adına utanç verici gösterileri sahneye getirmişlerken, tiyatronun bugününden ya da yarımından söz etmek, biraz da ciddiyet dışına taşmak gibi oluyor.

Geçtiğimiz tiyatro mevsiminin oyunlarını düşünüyorum: çoğu yerli olan oyunların eser olarak tenkidini bir tarafa bırakalım. Özel tiyatroları sadece bu oyunların seçilişi bakımından ilgilendirir; yani rejisörün veya yöneticinin tiyatroya anlayış ve zevki bakımından değerlendiren bu seçiş. Ama bu oyunların sahneye konuş tarzı, dekorları, ışık ve müzikleri, kısaca ve bütün olarak sahneden salona aktarılacak istenen topyekûn tiyatro gerçeği, o tiyatronun tutumu yönünden ölçüsünü verir. Tiyatroyu bir circuna eşğine sürükleyen sebepleri iki düşünce üzerinde toplayabiliriz:

biri, ki asıl büyüğüdür teşkil eder, yazardadır. Yazarlarımızın pek azı tiyatronun ne olduğunu biliyor. Ya romandan, ya hikâyeden gelmişler tiyatroya. Tiyatroyu da roman ve hikâye sanıyorlar; tiyatronun başka bambaşka bir dünya olduğunu keşfedemiyorlar. Sonra, sokak gerçeğini tiyatro gerçeği olarak kabul ediyorlar. Halbuki, bir sokak gerçeği — ya da alelade bir gerçek ancak yazarın ruh ve anlayış gerçeğinden süzülükten sonra fotoğrafıktan kurtulup değerleniyor, tiyatrodaki ikinci bir defa süzgeçten geçiyor, arınp yunarak son değerini alıyor. Eğer bu böyle olmasa idi, sokakta hergün yüzlercesini gördüğümüz ve yaşadığımız gerçeklerin bir san'at eseri niteliğini taşıması gerekirdi. Ve atlı dokuzluk bri fotoğraf makinasının resmi ile Van Gogh'un farkı bulunmaması icabederdi. Kendi öz ve biçimi olan tiyatromuza ulaşabilinmek için, tiyatro yazarlarımıza düşen görev çok yüküldür. Maalesef, Türkiye'de meslekten yetişmiş tiyatro yazarı yok denecek kadar az. Bunun için de ihtisaslaşma olamıyor. Yazar ağayı ele alıyor; sonra halk-ağa, sömürülen, zengin-fakir birbirine benzer olaylar dizisi başlıyor. Bugün problemimiz ağa değildir. Yazarlarımız tuhaf bir özentilik içinde ve ancak vakit bulduka da kalem oynatıyorlar. Ekserisi gişe için yazıyor, oyuncu için yazıyor. Yani tiyatro yazarlığını ticaret haline sokuyor. Eserlerde, bir takım meselelerimize eğilmek mecburiyetindeyiz. Mühim olan bu meselelerin sahneye aktarılması samimi ve uslûbu yerinde olmasıdır.

İkinci sebep olarak da, Özel Tiyatrolarımızın bir ensembler hava taşımamasını da ileri sürebiliriz. Bizdeki Özel tiyatrolar, çoğuncası, bir tek as oyuncunun kişiliği üzerine kurulmuştur. Bu oyuncu hemen her seferinde iyi bir aktör fakat iyi bir rejisör değildir. Böyle olunca da, segeceği oyunları, ister istemez oyuncu yönü ağır basarak seğer. Bir dramaturgun iç sorumluluğunu ister istemez, oyunculuk heyecanı ve sıvırılma ihtirası uğruna, kolayca bir yana iter.

İşte Özel tiyatrolarımızın bu yönlerini tartışırken, tiyatro bağımsızlığı, san'at adamı dokunulmazlığı ve gerçek tiyatro deyimlerini benimsemiş oyuncuların ve tiyatro topluluklarının da, böyle olmasa bile buna yakın fikirlerle ve bir tiyatro ciddiyeti içinde, istediklerinin nelere mal olabileceğini düşünerek hareket etmek zorunda olduklarını belirtmek istiyoruz. Yoksa, Türk Tiyatrosunun yarım gibi müphem tehlikelerden bahsetmek meseleye bir ışık tutmaz ve kimseye birşey kazandırmaz. Olan, yine Türk tiyatrosuna olur. Olan yine sahneden aldatılanlara olur.

Bu durumda düşünülecek tek şey, öğretimden eğitime, eğlenceden çok Türk kültürüne ve san'atına hizmet edecek köklü ve geniş bir tiyatro alanının tesisidir. Bu alanı meydana getirecek tiyatroların büyük bir kısmını Özel Tiyatrolar meydana getireceği için, bunların san'attan başka bir müstebitin emrinde olmaksızın, geleneklerine, inançlarına, ahlâkına hürmet ederek ödevlerini yerine getirmeleri gerekir. Yobaz gibi, Hüllecî gibi tiyatro adına utanç verici, yüz kızartıcı derlemeleri, sahnelerine getirebilen gerek Özel, gerekse resmi tiyatrolarımız mevcut oldukça, tiyatromuzun yarımından söz etmek hatadır. Tiyatromuzun millî şûur ve millî şahsiyet olarak yeniden başlatılması, san'at maskesi altında dolambaçlı yollarla gizli emellerini tahakkuka çalışanların, Türk san'at ve kültürüne ihânetleri sebebiyle, bu mevzudan ilelebet ellerinin çektilmesi gerekmektedir.